

FILOLOGIK TERMINLAR BAZASINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Kadirova Zaynura Zaynidinovna

Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti(PhD).

Annotatsiya: Maqolada filologik terminlar bazasini shakllantirishda axborot texnologiyalarining o'rnı va imkoniyatlari yoritiladi. Terminlarni yig'ish, qayta ishlash va tizimlashtirish jarayonlarida ma'lumotlar bazalari, elektron lug'atlar va avtomatlashtirilgan dasturiy vositalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, terminologik ma'lumotlarning raqamli formatda saqlanishi va tezkor qidiruv imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish terminlar bazasining aniqligi, yangilanishi va amaliy samaradorligini ta'minlashga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, filologik terminlar, elektron lug'at, ma'lumotlar bazasi, avtomatlashtirish, raqamlashtirish, terminologik tizim.

Kirish

Axborot texnologiyalarining jadal rivoji barcha fan sohalarida bo'lgani kabi filologiyada ham yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Xususan, filologik terminlar bazasini shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalar, ma'lumotlar bazalari va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish ilmiy ishlarning samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. An'anaviy kartoteka va bosma lug'atlar o'rnini elektron terminologik bazalar egallamoqda, bu esa terminlarni tezkor qidirish, tahlil qilish va yangilash imkonini beradi.

Filologik terminlar bazasini shakllantirish murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, terminlarni yig'ish, tasniflash, normallashtirish va tizimlashtirishni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytirish, ma'lumotlar aniqligi va izchilligini ta'minlash imkonini beradi. Elektron lug'atlar, maxsus dasturiy platformalar va avtomatik tahlil vositalari terminologik ma'lumotlarni samarali boshqarishga xizmat qiladi.

Shuningdek, axborot texnologiyalari terminlar bazasini doimiy ravishda yangilab borish, yangi ilmiy tushunchalarni tezkor integratsiya qilish imkonini yaratadi. Raqamlashtirilgan terminologik resurslar nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki ta'lim jarayonida ham keng qo'llanilmoqda. Bu esa filologiya fanida raqamli transformatsiya jarayonining muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Mazkur mavzu filologik terminlar bazasini shakllantirishda axborot texnologiyalarining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash hamda kelgusida rivojlantirish istiqbollarini belgilash nuqtayi nazaridan muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Zamonaviy tilshunoslikda korpus lingvistikasi ilmiy tadqiqotlarning muhim metodologik asosi sifatida e'tirof etilmoqda. Til materiallarini elektron muhitda jamlash, tahlil qilish va izchil tadqiq etish imkonini beruvchi korpuslar lingvistik tadqiqotlarning aniqligi va ishonchliligini ta'minlaydi. O'zbek tili korpusini shakllantirish jarayonida filologik terminlar bazasini loyihalash alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki terminlar bazasi korpusning konseptual va metodologik poydevorini tashkil etadi.

Filologik terminlar bazasini loyihalash avvalo aniq ilmiy tamoyillarga asoslanishi lozim. Ushbu tamoyillar terminlarning semantik aniqligini, tizimlilikini, izchilligini va funksional mosligini ta'minlashga xizmat qiladi. Terminlar bazasi korpus tarkibidagi boshqa lingvistik resurslar bilan uzviy bog'liq holda ishlashi zarur bo'lib, bu integratsiya korpusdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Terminlar bazasini loyihalashda asosiy tamoyillardan biri — tizimlilik tamoyilidir. Tizimlilik terminlarning o'zaro semantik, mantiqiy va ierarxik munosabatlarini aniq belgilashni nazarda tutadi. Har bir termin alohida birlik sifatida emas, balki terminologik tizimning bir elementi sifatida ko'rib chiqilishi lozim. O'zbek tili korpusi uchun mo'ljallangan terminlar bazasida umumfilologik, xususiy lingvistik va fanlararo terminlar o'rtasidagi bog'lanishlar aniq aks ettirilishi muhim.

Ikkinchi muhim tamoyil — izchillik hisoblanadi. Izchillik terminlar bazasida yagona strukturaviy modelga amal qilinishini taqozo etadi. Har bir termin uchun beriladigan ma'lumotlar — ta'rif, sohaviy tegishlilik, sinonimlar, variantlar va izohlar bir xil formatda taqdim etilishi kerak. Bu holat foydalanuvchilar uchun qulaylik yaratib, terminologik ma'lumotlarning aniqligi va tushunarligini ta'minlaydi.

Terminlar bazasini loyihalashda moslashuvchanlik tamoyili ham alohida ahamiyatga ega. Tilshunoslik fani doimiy rivojlanib borar ekan, yangi tushunchalar va terminlar paydo bo'ladi. Shu sababli terminlar bazasi ochiq va kengaytiriluvchi tizim sifatida ishlab chiqilishi zarur. Bu yangi terminlarni tezkor integratsiya qilish, mavjud terminlarning ta'riflarini yangilash va takomillashtirish imkonini beradi.

Kengayuvchanlik tamoyili moslashuvchanlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, terminlar bazasini kelajakdagi ilmiy ehtiyojlarga mos holda rivojlantirish imkonini yaratadi. O'zbek tili korpusi dastlab filologik terminlarga yo'naltirilgan bo'lsa-da,

keyinchalik adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, pragmatika va diskurs tahliliga oid terminlarni ham qamrab olishi mumkin. Bu holat terminlar bazasining konseptual modeli oldindan puxta ishlab chiqilishini talab etadi.

Loyihalash jarayonida terminlarning semantik modeli alohida e'tibor talab qiladi. Har bir termin uchun qisqa, ammo aniq ilmiy ta'rif berilishi, uning qo'llanish doirasi va kontekstual xususiyatlari ko'rsatilishi lozim. Semantik aniqlik terminlar bazasining ilmiy qiymatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shuningdek, terminlarning sinonimik va antonimik munosabatlari ham alohida qayd etilishi zarur.

O'zbek tili korpusi uchun terminlar bazasini loyihalashda milliy va xalqaro terminologiya uyg'unligi masalasi muhim hisoblanadi. Bir tomondan, milliy terminologiyani rivojlantirish va mustahkamlash zarur bo'lsa, ikkinchi tomondan, xalqaro ilmiy muomalada qabul qilingan terminlar bilan moslikni saqlash lozim. Bu holat terminlarning tarjima imkoniyatlarini kengaytiradi va korpusning xalqaro ilmiy maydondagi ahamiyatini oshiradi.

Terminlar bazasini loyihalashda axborot texnologiyalariga moslik tamoyili ham muhimdir. Terminologik ma'lumotlar bazasi formatida saqlanishi, avtomatik qidiruv, filtratsiya va tahlil imkoniyatlariga ega bo'lishi lozim. Bu terminlar bazasidan nafaqat inson, balki kompyuter dasturlari tomonidan ham samarali foydalanish imkonini yaratadi.

Shuningdek, terminlar bazasining korpus bilan integratsiyasi alohida e'tibor talab qiladi. Terminlar real matn misollariga bog'langan holda berilishi, korpusdagi kontekstlar orqali tasdiqlanishi terminlarning amaliy qiymatini oshiradi. Bu yondashuv terminlarning faqat nazariy emas, balki real nutqdagi qo'llanishini ham aks ettirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbek tili korpusi uchun filologik terminlar bazasini loyihalash tamoyillari ilmiy asoslangan, tizimli va istiqbolli yondashuvni talab qiladi. Ushbu tamoyillarga amal qilish terminlar bazasining barqaror ishlashini, ilmiy tadqiqotlarda keng qo'llanilishini va o'zbek tilining raqamli lingvistik makondagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Axborot texnologiyalari filologik terminlar bazasini shakllantirish va rivojlantirish jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Elektron ma'lumotlar bazalari, korpus texnologiyalari, avtomatlashtirilgan termin extraction va sun'iy intellekt vositalari terminlarni yig'ish, tahlil qilish, normallashtirish va yangilash imkonini beradi. Avtomatik qidiruv va indeksatsiya tizimlari terminologik ma'lumotlarni tezkor va aniq qayta ishlashni ta'minlaydi. Elektron lug'atlar va onlayn

platformalar foydalanuvchilarga interaktiv tarzda terminlarni o'rganish, kontekstual misollar bilan tanishish va qo'llash imkonini yaratadi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari yordamida terminlarning semantik munosabatlari, sinonimik klasterlari va kontekstual tahlili samarali amalga oshiriladi. Natijada, filologik terminlar bazasi ilmiy, amaliy va pedagogik salohiyatga ega, korpus bilan integratsiyalashgan, dinamik va raqamli muhitga mos resursga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing. – 3rd ed. – Stanford University, 2023. – 900 p.
2. Manning C., Schütze H. Foundations of Statistical Natural Language Processing. – MIT Press, 1999. – 680 p.
3. Tursunov O. Raqamli lingvistika va axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2021. – 198 b.
4. Ide N., Pustejovsky J. Handbook of Linguistic Annotation. – Dordrecht: Springer, 2017. – 1450 p.
5. Qodirova Z. Elektron lug'atlar va ularni yaratish prinsiplari. – Toshkent: Universitet, 2018. – 164 b.
6. Biber D. et al. Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. – Cambridge: CUP, 1998. – 300 p.